

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/1

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н.с. књ. 1 (1949/50)– . – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/33– 1941; 1949/50– (Београд : Чигоја штампа). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 1 (2019)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Идеофони у српском језику – дефиниција и функције: илустрација на примеру идеофона *бам* (ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 1–15
- Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 17–27
- Прозодијска норма и њена реализација на примеру постакценатских дужина (МИЉАНА Б. ЧОПА) 29– 46

П о в о д и

- Позив и ујутуштво за култење речи по народу за Речник Српске краљевске академије* (1889): значајан прилог српској лексикографској култури (НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ) 47–75
- Одбор за стандардизацију српског језика и његове одлуке (путевима књиге сабраних одлука поводом двадесетогодишњице рада) (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 77–103

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Егон Фекете (1931–2009) – библиографија (ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 105–117

П р и к а з и

- Душка Кликовац, *Српски језик у свейлу когнитивне лингвистике* (АЛЕКСАНДРА С. ЈОВАНОВИЋ) 119–129
- Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији* (МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ) 131–139
- Ана Јањушевић Оливери, *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику* (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 141–144

Милосав Ж. Чаркић, <i>Сѣих и језик</i> (АЛЕКСАНДАР К. КИКЛЕВИЧ)	145–147
Дејан Ајдачић (ур.), <i>О вредносѣима у срѣском језику</i> . Зборник етнолингвистичких радова 2 (ИВАНА В. ЛАЗИЋ КОЊИК) . .	149–152
<i>Globalizacja a języki słowiańskie. Globalization and Slavic Languages</i> (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	153–158

**Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика**

Призренско-тимочки говори	159–169
-------------------------------------	---------

Оригинални научни рад
Примљено 26. маја 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
(Универзитет „Софија Антиполис“, Ница)

ИДЕОФОНИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – ДЕФИНИЦИЈА И ФУНКЦИЈЕ: ИЛУСТРАЦИЈА НА ПРИМЕРУ ИДЕОФОНА *БАМ*

У овом раду се разматрају идеофони, лексеме које до сада нису истраживане у српском језику, за разлику од других европских, азијских и афричких језика, у којима постоје читаве студије о њима. Овај рад ће настојати да покаже да су идеофони присутни у српском језику и да заслужују да буду предмет посебног научног истраживања. Поред дефиниције, показаћемо и функције које идеофони могу имати у српском језику на примеру идеофонске форме *бам*.

Кључне речи: идеофон, узвик, ономатопеја, функције, *бам*.

1. Идеофони – дефиниција

Термин *идеофон*, који је први пут употребио 1935. године научник Доке (Clement Martin Doke), истраживач афричких језика, традиционално се користи за описивање одређених експресивних форми као дела усмене традиције у језицима Африке, Азије и Океаније. О овим језичким јединицама се од тада спроводе бројна истраживања (Самарин 1965; Тера 1992; Мадуга 1988; Воелтз–Килијан–Хатз 2001; Крејсел 2001; Кану 2008; Динжеманс 2011).

Афричка лингвистика истиче да *идеофон* може да указује на идеју звука, али није звук као што је то случај са ономатопејама:

„A vivid representation of an idea in sound. A word, often onomatopoeic, which describes a predicate, qualificative or adverb in respect to manner, colour, sound, smell, action, state or intensity“ (Доке 1935: 118).

---

* tanja.milosavljevic@gmail.com

Лингвиста Калилу Тера (1992), који је изучавао идеофоне у бамбара језику, сматра да су идеофони:

„Експресивне лексеме у оној мери у којој говорник опажа кроз њихову фонолошку структуру неки звук, евоцира неки покрет или радњу коју они описују. Идеофони имају фонолошку структуру која је уско повезана за њиховом семантиком“ (Тера 1992: 8).

Због имитативног карактера идеофона стиче се утисак о томе да је идеофон, у ствари, ономатопеја. Међутим, идеофон није ономатопеја. Идеофон може бити оформљен на основу имитације звука, али природа идеофона није у томе да репродукује звук као што то чини ономатопеја (Томимото–Нишиока 2013: 114). У вези са тим, Н. Самарин (1965: 119) наводи да је врло наивно идеофоне назвати ономатопејама. Идеофон је апроксимативно близак звуку, али акценат није на звуку. На пример, у реченици *Ваџира се зајалила! Паф!*, форма *џаф* може да се интерпретира и као ономатопеја и као идеофон. Као ономатопеја, *џаф* је имитација звука ватре која се распламсава, а као идеофон, *џаф* указује на једну радњу – ватра која се распламсава.

У вези са тим, Клод Ажеж пише у свом речнику:

„Многи језици, мада не сви, имају идеофоне, речи које, као што и сâм термин каже, представљају звучну слику једне идеје, начин на који се једно биће креће, акцију, тј. радњу која није нужно сама по себи репродукција једног звука“ (Ажеж 2009: 307).

Дакле, идеофони могу, али не морају нужно представљати манифестацију звука. Њима се може „указивати на звук који потиче од одређеног догађаја заједно са могућим додатним конотацијама: изненадност, сила, краткоћа, дужина, ритмичност, и сл.“ (Поповић 2014: 118). Идеофони могу да имитирају начин кретања (као на пример форма *ври*). Ове форме Љубомир Поповић назива ономатопејским узвицима.¹

Говорећи о ономатопејским узвицима, Р. Стијовић, И. Лазић Коњик и М. Спасојевић истичу да се њима „преноси одређен садржај, мотивисан звучним појавама и да се у њиховом дефинисању користе речи за подражавање, за опонашање, ретко за имитирање“ (Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019: 48).

Као ономатопеје и узвици, идеофони се разликују од једног језика до другог:

„Идеофони представљају врсту речи које се морају одредити за сваки језик појединачно“ (Самарин 1965: 121).

¹ За детаљнију анализу ових форми в. Поповић 2014.

Идеофони су присутни у српском језику, међутим, ове форме нису биле изучаване као посебна група (морфолошка, синтаксичка, лексичка) у српској лингвистици. Студије које су се бавиле овим формама у српском језику су углавном пратиле граматичку традицију сврставајући их у категорију узвика, десету – последњу врсту речи (Јокановић-Михајлов 1997, 1998; Даковић 2006а, 2006б, 2007; Поповић 2014; Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019).

Идеофони не представљају граматичку врсту речи у класичном смислу те речи као глагол или именица, на пример, већ посебну врсту лексема, базирану на форми и значењу. Својом формом и семантиком, идеофони треба да укажу на једну идеју или на једну радњу. Отуда и назив *идеофон* (идеја + фонолошка структура). Зато су у афричкој лингвистици ове форме називане фоносемантичким формама „phonosémantiques“ (Мадука 1988: 93), што указује на то да су посредни речи које имају одређену фонолошку форму и носе неку семантику. Јао Е. Коуаме, који је изучавао идеофоне у афричком језику ква, истиче да су идеофони речи које имају посебне фоносемантичке карактеристике, тј. да је избор самогласника, консонаната, слоговних структура и њихова комбинација у складу са значењем које они носе у себи (Коуаме 2016: 28).² Невман (1968: 107) цитира такође да се ради о једној посебној синтаксичкој врсти, са посебним фонолошким својствима и посебно експресивним карактером.

Наша намера није да изнесемо сва мишљења истраживача који су радили на проучавању идеофона, већ да покажемо да су ове форме присутне у српском језику и да су њихове функције разноврсне. Погледајмо, дакле, које су основне карактеристике које поседују српски идеофони.

2. Карактеристике идеофона

Међу најбитнијим карактеристикама идеофона у српском језику треба истаћи њихов карактер (функционишу као индекси,³ не као иконе или симболи) и различите функције које могу имати у реченици (граматичке: предикатску, номиналну, адвербијалну, а потом и ономотопејску и дискурзивну).

² Јакобсон потврђује постојање великог броја речи које су базиране на форми и значењу, као на пример, *smash*, која упућује на снажан ударац, потом *lash* – ударац бичем и сл., речи које подсећају на ономотопеје, али нису ономотопеје, већ се ради о речима које се називају идеофонима – термин који потиче из афричке лингвистике (Јакобсон 1960: 33, према Грегуар 2010: 56).

³ Индекси успостављају везу са предметом на који знак упућује, нпр., *дим* је индекс ватре.

Прва основна карактеристика идеофона јесте њихов индексни карактер. На пример, идеофон *бам*, узет сâм, може бити интерпретиран на више начина (експлозија, пуцањ, судар два тела, ударац и сл.).⁴ Међутим, о чему ће се радити прецизније, дешифроваћемо захваљујући контексту.

Потом, идеофони у српском могу да врше различите граматичке функције (предикатску, номиналну, адвербијалну), али такође и ономатопејску и дискурзивну (Коршаин–Милосављевић 2018: 169–183).⁵

А) Идеофон је у предикатској функцији употребљен као предикат, што је илустровано следећим примером:

1. *А он ѿшаман окреће главу ка свеѿлосѿи, и ја бам бам бам ѿравац у око!* (<http://goo.gl/SGd3nc>, приступљено 19. 2. 2019).

У овој конструкцији идеофон *бам* функционише као предикат јер она садржи (1) субјекат, исказан личном заменицом првог лица једине *ја*, и (2) синтаксички аргумент *ѿравац у око*, који представља место на којем се реализује радња исказана предикатом *бам*. Идеофон у овој предикатској функцији понаша се на исти начин као глагол – синоним *ударѿи*, *лудѿи*, и др., с тим што идеофон, за разлику од глагола, доноси извесну ноту експресивности у презентацији догађаја (Крејсел 2006: 258).

Б) Поред ове предикатске употребе, идеофони у српском језику могу имати адвербијалну функцију. У тој функцији, идеофон се, својим значењем и функцијом, приближава прилозима за начин. Зато Крејсел у својим истраживањима сврстава идеофоне у категорију прилога (Крејсел 2006: 257).

У адвербијалној функцији идеофон се употребљава поред неког другог глагола сличне или исте семантике и показује начин на који се одвија радња исказана глаголом:

2. *Нешѿо је ударало ѿак ѿак у моѿору* (tiny.cc/grf16u, приступљено 19. 2. 2019).

⁴ Подсетимо на то да узвици функционишу на исти начин. Они имају одређено значење у одговарајућем контексту и не могу да имају значење изван ситуације. Рецимо, у реченици: *Ох, ѿгледај овог ѿса!* може се мислити да говорник говори о прелепом псу или, с друге стране, о једном тужном, малтретираном псу. Дакле, узвик *ох* у првом случају исказује нежност, а у другом саосећање. Овде се манифестује карактер узвика да функционишу као индекси.

⁵ Стијовић, Лазић Коњик и Спасојевић, придружујући се другим лингвистима (Пипер, Поповић, Јокановић-Михајлов), такође истичу да узвици могу вршити функцију предиката у реченици, као и друге функције: субјекта, објекта и др. (Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019: 40).

Као што можемо видети, идеофон *џаак* је поновљен, што указује на то да се главна радња у реченици, исказана глаголом *удариџи*, реализовала из два пута *џаак џаак*.⁶

В) Поред предикатске и адвербијалне функције, идеофони се могу наћи у номиналној функцији:

3. *Ја навалила, а мислила само да гуцнем гуц гуц!* (<http://goo.gl/s2dA48>, приступљено 19. 2. 2019).

Конструкција у којој је овде употребљен идеофон је $V_{IDF} IDF IDF$, тј. састоји се из глагола изведеног од идеофона *гуц*: *гуцнуџи* + идеофон *гуц* + идеофон *гуц*. Идеофон *гуц* се налази у функцији правог објекта. У тој функцији, идеофони се понашају као именице, тј. прихватају морфолошке и синтаксичке карактеристике именица. Није тешко заменити ову форму именицом (обично у множини, јер је идеофон поновљен) која ће имати приближно или исто значење, нпр., *неколико гуџљаја*:

3а. *Ја навалила, а мислила само да гуцнем неколико гуџљаја.*

Г) Поред ових граматичких функција, идеофони у српском језику могу имати и ономотопејску функцију. У тој употреби, идеофони служе да репродукују звук и често се појављују као илустрација звука једног фрагмента у тексту:

4. *И уџуџи је удариџи њо рамену два џуџа: џаџи џаџи!* (<http://goo.gl/SQbWfG>, приступљено 21. 2. 2019).

Д) На крају, идеофони у српском језику могу имати дискурзивну функцију и она је нарочито видљива у текстовима који имају наративну структуру. У тој функцији, идеофони чине саставни део наратије омогућавајући развој радње (Коршаин–Милосављевић 2018: 169–183):

5. *Еџо... Човјек! Жив и здрав, ходи и ради, и хой – умре!* (РСЈ: 1439).

Треба рећи да идеофони у српском језику имају исте карактеристике као идеофони у многим другим језицима (јапански, бамбара, боцвана, ква и др.). Међутим, идеофони у српском језику не реализују придевску функцију као у претходно наведеним језицима. У тој функцији идеофони се понашају као придеви и служе да означе квалитет.⁷

⁶ Адвербијална функција је посебно изучавана у језику бамбара, цвана (Крејсел 2006), потом у вијетнамском (До-Хуринвил 2017), у финском (Маки-Валкила 1997), у јапанском (Панина 2017) и другим језицима.

⁷ Према истраживањима Луке Нобила, идеофони функционишу као адвербијални и придевски елементи: „Идеофони су ономотопејске и фоносимболичке форме које могу имати граматичке функције, нарочито адвербијалну и придевску, у фамилијарном регистру многих афричких језика, потом аустралијских, азијских (нарочито корејског и јапанског)“ (Нобил 2014 : 2).

Након што смо представили шта је то што подразумевамо под идеофонима и видели функције које они могу вршити у реченици, илустроваћемо ове функције на примеру идеофона *бам* у српском језику.

3. Идеофон *бам* у српском језику

Бам је једна од најфреквентнијих идеофонских форми у српском језику. Присутна је у скоро свим академским речницима: РЈАЗУ 1880/1882, I: 169, РСАНУ 1959, I: 279, РМС 1967, I: 135, РСЈ 2011: 60. Сви ови речници истичу да идеофон *бам* указује на звук звона или пуцњава.

Ми ћемо у наставку на примерима које смо нашли на интернету представити функције које идеофон *бам* може имати у српском језику. Најпре ћемо говорити о ономатопејској и дискурзивној, а потом и о предикатској, адвербијалној и номиналној функцији.

3.1. Ономатопејска функција идеофона *бам*

Када се говори о ономатопејској функцији идеофона, треба истаћи одмах да је акценат на имитирању звука, тј. његовој акустичкој природи. Приликом претраживања форме *бам* у српским академским речницима, приметили смо да сви речници, када илуструју ову форму, упућују на звук. Речник Југославенске академије знаности и умјетности указује експлицитно на ономатопејски карактер форме *бам* (РЈАЗУ 1880/1882, I: 169). Поред тога, истиче да се ова форма употребљава за имитацију ударца, али не прецизира о ком типу ударца је реч. Речник не даје примере како би илустровао употребу ове форме.

Речник српскога језика дефинише (РСЈ) *бам* као:

„узык за подражавање јаког звука кратког трајања“ (РСЈ 2011: 60).

Примере које наводи овај речник указују такође на ономатопејску употребу форме *бам*:

6. **Бам, бам, њукоше две њушке!** (РСЈ 2011: 60).

Идеофон *бам* се врло често сусреће у ономатопејској функцији у српском језику и често је повезан са пуцњем из ватреног оружја. Ево још једног примера које смо забележили на интернету:

7. Узмем ја ловачку њушку, сџавим два мейџа и кренем од куће. Мало даље видим лисицу **БАМ**, њогодим. Одмах њосле ње два зеца један њоред другог **БАМ БАМ**, убијем оба. Сџавим ја њо све у њорбу, на-сџавим даље. Идем кроз шуму кад оно вук, нанишаним њолако **БАМ**

БАМ, два ѿуѿа и убијем га. Са свим уловом одем кући (<http://goo.gl/mfymql>, приступљено 3. 4. 2019).

Бам врло често упућује на пуцањ, експлозију, али то може бити и ударац:

8. **Бам!** Ударац чекићем и ѿсле нема ѿвбрајка (tiny.cc/l8fl6u, приступљено 3. 4. 2019).

У ономотопејској употреби идеофони имитирају неки звук и доприносе визуелно тексту кроз илустрацију (нарочито у стриповима). У овој употреби идеофони нису повезани са другим деловима текста, могу да стоје самостално (често су у писању одвојени зарезима, цртицом или нарочито узвиком, а у говору интонацијом). Врло често идеофони у ономотопејској функцији представљају „резиме“ једне радње у кратком експресивном облику.⁸

3.2. Дискурзивна функција идеофона *бам*

Пре него што пређемо на граматичке функције које идеофон *бам* може имати, истакнимо дискурзивну функцију ове идеофонске форме коју смо забележили у следећем примеру:

9. Луна је на сав начин исмевала а онда **бам** – ѿраво на главу! (tiny.cc/l8fl6u, приступљено 3. 4. 2019).

Дискурзивна функција идеофона се састоји у томе да се они употребљавају као текстуални маркери, најчешће у наратији или у монологу и служе да би се у једном одређеном моменту (често кулминација) направио прекид како би се увела нова секвенца текста. У примеру (9), субјекат – једна особа је исмејавала неки чин да би се одједном – *бам* – нагло десио преокрет. *Бам* уводи ту нову секвенцу – особа ставља на главу исто оно чему се раније подсмевала.

3.3. Предикатска функција идеофона *бам*

Често се идеофон *бам* среће у предикатској функцији у српском језику.⁹ У тој функцији предикат *бам* означава једну радњу која траје кратко и која је обично последица контакта са тврдом површином (нпр. *земља*, *ѿод* и сл.) или пак са меком (делови тела). Радња коју означава

⁸ Другим речима, употреба идеофона у ономотопејској функцији треба да омогући читаоцу непосредно искуство датог догађаја захваљујући директној перцепцији звука (Поповић 2014: 128).

⁹ Не заборавимо да истакнемо да Поповић ове форме у предикатској употреби назива *ѿсеудоономатѿојејама* (Поповић 2014: 118).

предикат исказан са *бам* може бити поновљена и у том случају долази до редупликације идеофона.

Радња коју описује *бам* може бити ненамерна, неконтролисана или намерна, тј. Циљана, што синтаксички омогућује да се *бам* може наћи како у непрелазним (имајући најчешће значење „пасти“), тако и у прелазним конструкцијама (узимајући значење „ударити“).

Погледајмо типичне ситуације у којима се *бам* појављује у предикатској функцији и њихове специфичности.

3.3.1. Непрелазне конструкције

У непрелазној синтаксичкој конструкцији, због одсуства правог објекта у акузативу, идеофон *бам* је често праћен неким другим синтаксичким аргументом. Из тог разлога, предикат *бам* се реализује као предикат који има два аргумента, први који је субјекат (најчешће дат именицом или личноm заменицом у номинативу) и други који је уведен неком предлошко-падежном конструкцијом која означава крајњу тачку где се радња реализује (најчешће место):

10. *Милена је окрећала очима и бам на њод!* (<https://goo.gl/Y53Nuj>, приступљено 3. 4. 2019).

Ова предлошко-падежна конструкција *на* + *акузатив* може садржати прилично ограничен број именица које се могу наћи у тој позицији да би означили крајњу тачку – хоризонталну и чврсту површину: *њод*, *земља*, *бетон* и сл. Идеофонски предикат *бам* семантички се приближава другим предикатима који имају значење „пасти“, „срушити се“, „стропоштати се“: *Милена бам / њадне / сруши се / стропошти се / сручи се на земљу*.

Супротно предлошко-падежној конструкцији *на* + *акузатив*, која служи за обележавање контакта са хоризонталном површином, постоји и конструкција *у* + *акузатив*, која се употребљава да би се означио контакт са вертикалном површином. Међутим, ова конструкција се користи у контексту када се ради о прелазним конструкцијама и у том смислу предикат *бам* има другу семантику, коју ћемо представити у наставку.

3.3.2. Прелазне конструкције

Поред непрелазних конструкција у којима предикат *бам* има значење „пасти“, *бам* се може такође наћи у прелазним конструкцијама, које, поред правог објекта у акузативу, имају евентуално још један синтаксички аргумент. Семантика ових конструкција је комплекснија јер

се *бам* реализује као предикат са три аргумента *СПОА*: субјекат, идеофонски предикат, објекат и још један синтаксички аргумент. Ради се најчешће о контролисаним радњама у којима људско биће задаје ударац другом живом бићу (руком, ногом) и тај ударац може бити директни или латерални – бочни (шамар).

Из тог разлога се разликују две конструкције са предикатом *бам*:

- *Бам 1* „директни ударац“
- *Бам 2* „бочни ударац – шамар“

А) *Бам 1* „директни ударац“

У случају када *бам* означава директан и пунктуалан ударац, тај ударац је најчешће задат песницом, ређе ногом, тј. стопалом:

11. *Окрену се нагло Мирко и бам Милана у леђа!* (<http://goo.gl/P2aysx>, приступљено 4. 4. 2019).

У овом примеру једна особа, Милан, која се налази на месту директног објекта, прима ударац у леђа. Синтаксички аргумент *у леђа* прецизира место где је задат ударац. Синтаксичка конструкција је *СПОА* (субјекат, предикат, прави објекат, аргумент).

У следећем примеру ударац се изводи ногом на једном предмету (*у рачунар*):

12. *Не ради ми вентилаџор на рачунару! Ја бам ногом у рачунар!* (<http://goo.gl/P2aysx>, приступљено 4. 4. 2019).

У прелазне конструкције могу се сврстати примери где прави објекат означава део тела као, нпр.) *глава* (13) лансирана у одређено место, које је прецизирано синтаксичким аргументом *у зид*:

13. *Како је Един објаснио њокреџима исџало је да је Јелена њу ухваџила за косу и бам бам главу у зид!* (<http://goo.gl/Q21CjI>, приступљено 4. 4. 2019).

Као што се може видети у примеру, једна особа, Јелена, удара неку другу особу. Радња је поновљена, зато је идеофонска форма дата два пута. У сва три претходна примера значење идеофона *бам* се приближава предикатима „акције“ усмерене ка неком објекту, као глаголи који функционишу у истој конструкцији и имају значење ударити: „ударити“, „лупити“, „опалити“, „треснути“: *Он бам / удари / оџали Милана у леђа* (11), *Ја бам / ударим / оџалим ногом у рачунар* (12) и *Един бам / удари / оџали главу у зид* (13).

Синтаксички аргумент је у свим примерима уведен предлошко-падежном конструкцијом *у + акузаџив*. Она се употребљава најчешће са именицама које означавају вертикалну површину, супротно конструкцији коју смо видели претходно у непрелазним конструкцијама

– на + акузатив. Именице које се најчешће налазе на месту аргумента који означава вертикалну површину нису многобројне: *зид, семафор, дрво, камион, зграда* и сл.

Поред именица које означавају тврду површину, можемо срести и оне које описују меку површину, као у следећем примеру (у око):

14. *А он шаман окреће главу ка светлости, и ја бам бам њега правац у око!* (<http://goo.gl/SGd3nc>, приступљено 5. 4. 2019).

Ударац, и то фронтални, задат је од стране једног људског бића. Зато се на месту субјекта у овој конструкцији најчешће налазе именице које означавају жива бића. Место синтаксичког аргумента у примеру (14) резервисано је за именицу која описује један део тела (у око), али се врло често могу наћи и друге (у леђа, у главу, у нос и сл.).

Б) Бам 2 „бочни ударац – шамар“

Идеофон *бам* може да упућује и на латерални ударац, и то у контексту где се говори о шамару (свесном и снажном ударцу). Супротно од директног удараца, које смо размотрили претходно, шамар се увек даје са стране, бочно:

15. *А он мени љус шамар и шада сам се пробудио!* (<http://goo.gl/jr7XMk>, приступљено 8. 4. 2019).

Не заборавимо да кажемо да се овај пример налази на граници између прелазне и непрелазне конструкције јер је реч о лексикализованој конструкцији *љус шамар*. Да би се добило значење „ошамарити“, лексема *шамар* се не може одвојити од идеофона. Синтаксички додатак у акузативу „шамар“ не представља објекат на којем се врши радња. Ради се, дакле, о лексикализованој конструкцији *љус шамар*, која има еквивалентно значење *удариши шамар*. Ова конструкција не може да садржи прави објекат који би трпео радњу ?*љус шамар мене, Мирка* и сл.* јер је дестинатер означен заменицом у дативу *мени*. Захваљујући свим овим аргументима, конструкција *љус шамар* приближава се значењу „ударити шамар“, „опалити шамар“, „лупити шамар“, „одаламити шамар“, „пукнути шамар“: *Она мени бам / удари / ојали / луји / одалами / љукне шамар*.¹⁰

3.4. Адвербијална функција идеофона *бам*

Поред предикатске употребе идеофона, *бам* може функционисати и као прилог. У тој употреби *бам* се понаша као адвербијални модификатор и врло често се налази поред других глагола који имају слична

¹⁰ Предикат *бам* добија овде синтаксичке карактеристике глагола дати: *бам* захтева прави објекат и још један синтаксички аргумент који означава дестинатера.

или иста значења: *лӳи̋и̋и̋и̋*, *удари̋и̋и̋и̋*, *ш̋ӳи̋*, *о̋й̋али̋и̋и̋и̋* и *одалами̋и̋и̋и̋и̋*, као што то илуструју следећи примери:

16. *Сад ћу је ја њреби̋и̋и̋и̋ бам бам*, безобразна с̋и̋о̋лиц̋а! (<https://goo.gl/i0K2ez>, приступљено 9. 4. 2019).

17. *Он ме наци̋ља, о̋й̋али̋ бам и ја гинем* (<http://goo.gl/eMe64h>, приступљено 9. 4. 2019).

Идеофон *бам* се налази у непосредној близини глагола који имају исту или сличну семантику, рецимо у нашим примерима, *њреби̋и̋и̋и̋и̋* (16) и *о̋й̋али̋и̋и̋и̋и̋* (17). Ове две јединице могу да коегзистирају без проблема јер идеофон *бам* нема функцију предиката. Идеофони су овде употребљени у адвербијалној функцији. У тој функцији они доносе додатне информације у вези са главним глаголом, тј. улога идеофона је да прецизира како се радња реализује. У реченици (16) дупла форма идеофона је придодата глаголу *њреби̋и̋и̋и̋и̋* да би означила да се радња реализовала из два ударца, на врло брз и енергичан начин. У примеру (17) *бам* прецизира радњу која је означена глаголом, као на пример, моменат ударца метка у одређени предмет или биће после пучња који је означен у реченици глаголом *о̋й̋али̋и̋и̋и̋и̋*.

Треба рећи да ове реченице савршено функционишу без идеофонске форме *бам*:¹¹

16а. *Сад ћу је ја њреби̋и̋и̋и̋, безобразна с̋и̋о̋лиц̋а!*

17а. *Он ме наци̋ља, о̋й̋али̋ и ја гинем.*

О томе да идеофон *бам* има овде адвербијалну функцију, говори и место идеофона у односу на глагол јер позиција идеофона игра битну улогу у интерпретацији адвербијалне функције идеофона. Као и прилог у српском језику, идеофон се налази у близини глагола – обично иза њега (16) и (17), ређе испред глагола. Треба рећи да се идеофони у адвербијалној употреби скоро никада не налазе на крају реченице. Углавном су то други елементи који заузимају финална места у реченици.

3.5. Номинална функција идеофона *бам*

Поред предикатске и адвербијалне функције, идеофон *бам* у српском језику може имати и номиналну функцију, што је илустровано следећим примером:

18. *Возио је аӳт̋омобил̋ и одједном чуо бам!* (tiny.cc/grf16y, приступљено 10. 4. 2019).

¹¹ Оваква употреба идеофона поред глагола није сувишна, како истиче Поповић (2014: 114), већ служи постизању одређених дискурзивних ефеката.

У овом примеру идеофон *бам* се налази у конструкцији *V IDF* (глагол + идеофон). *Бам* је на месту правог објекта и понаша се као именица. Можемо да заменимо форму *бам* именицом *ударац*, *експлозија*, и сл.:

18a. *Возио је аутомобил и одједном чуо ударац (експлозију).*

У овој номиналној функцији¹² идеофон *бам* може добити морфолошке карактеристике именица (род, број, падеж – *Није био миран, ња је било неколико снажних бамова њо њуру*) и може се такође наћи и поред придева, као што то илуструје следећи пример:

19. *Ексклузивно: њрва бомба, бам бам бам, ња бам јаки и гоњово!* (tiny.cc/8vp16u, приступљено 10. 4. 2019).

4. Закључак

Идеофони представљају посебну врсту речи, нарочито присутну у језицима Африке и Азије, али и у многим европским језицима (фински, румунски, енглески и сл.).

Лингвистика српског језика им није посветила посебно место у граматичком систему, али постојање ових форми је и те како очигледно. По својој форми, идеофони евоцирају једну идеју, а по функцији, њихово оперативно поље је доста широко. Као што смо могли видети, они могу да имају карактеристике и глагола, и прилога, и именица.

Како би се осветлила ситуација и подстакла истраживања и ревидирања узимајући у обзир овај аспект у српском језику, посматран је идеофон *бам*. Анализа примера је показала да може имати ономатопејску, дискурзивну, предикатску, адвербијалну и номиналну функцију. Ономатопејска функција је доста заступљена у српском језику, за разлику од дискурзивне. У ономатопејској функцији, акценат је на имитацији звука, док у дискурзивној идеофони функционишу као текстуални маркери. У предикатској функцији, идеофон *бам* означава радњу која описује снажан ударац или пад. Разликовали смо два типа ударца које *бам* може да означава: директни фронтални ударац и латерални (бочни), тј. шамар. Оба ударца се реализују у предлошко-падежној конструкцији *у + акузаѡив*, која се користи са именицама које се односе на вертикалну површину. У том случају предикат *бам* има

¹² Споменућемо овде два интересантна примера која даје Ј. Јокановић-Михајлов у својој студији о узвицима. Наиме, у раду су цитирани, између осталих, и примери у којима је узвик за дозивање и вабљење животиња *мјау* употребљен у номиналној функцији: *Њена мјау мјау ме излућују*, а потом у истој функцији и узвици за изражавање емоција: *Прозрела сам ја њвоје ах и ох, не ѡреѡварај се* (Јокановић-Михајлов 1998: 251).

значење „ударити“. Синтаксичке конструкције у којима се реализује предикат су типа *СПО* и *СПОА*. С друге стране, контакт са хоризонталном површином је изражен предлошко-падежном конструкцијом *на* + *акузатив*, која означава пад на земљу. Предикат *бам* има значење „пасти“. Синтаксичка конструкција има структуру *СПА*. Идеофон *бам* се може такође срести у адвербијалној функцији. У том случају се *бам* налази поред глагола који имају семантику сличну предикату *бам* и доносе прецизности у вези са радњом означеном глаголима: *лудиии*, *удариии*, *иууи*, *ојалии* и *одаламии*. У номиналној функцији идеофон *бам* се понаша као именица и најчешће указује на неки ударац или експлозију.

ИЗВОРИ

- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, ²2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Ажеж 2009: Claude Hagège, *Dictionnaire amoureux des langues*, Paris: Editions Plon/Odile Jacob.
- Бек 2008: David Beck, Ideophones, adverbs, and predicate qualification in Upper Necaxa Totonac, *International Journal of American Linguistics* 74/1, 1–46.
- Воелц–Килијан–Хатз 2001: *Ideophones*, eds. Friedrich Karl Ehrard Voeltz, Christa Kilian-Hatz, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamin.
- Грегуар 2010: Michaël Grégoire, *Exploration du signifiant lexical espagnol (Structures, mécanismes, manipulations, potentialités)*, PhD, Université Paris, Sorbonne, Paris IV.
- Даковић 2006а: Sybilla Daković, Формалне карактеристике српских интерјекција у односу на полске и руске, *Научни састајанак слависти* у *Вукове дане* 35/1, Београд, 481–487.
- Даковић 2006б: Sibila Daković, *Onomatopeje i uzvici u srpskohrvatskom i poljskom jeziku – kontrastivna analiza*, Wrocław: Université de Wrocław, thèse de doctorat.

- Даковић 2007: Sibila Daković, Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije, *Filologija: razred za filološke znanosti* 46–47, Zagreb, 67–76.
- Динжеманс 2011: Mark Dingemans, Ideophones and the aesthetics of everyday language in a West-African society, *The Senses and Society* 6, 77–85.
- Доке 1935: Clement Martin Doke, *Bantu linguistic terminology*, London: Longmans.
- До-Хутнивил 2017: Danh Thanh Do-Hurinvillle, Représentations de cris d’animaux dans les langues isolantes : exemple du vietnamien et du thaï, in: *Verba sonandi – Représentation linguistique des cris d’animaux*, dir. E. V. Rakhilina, J. M. Merle, I. Kor Chahine, Aix en Provence: Presses Universitaires d’Aix, 259–267.
- Јокановић-Михајлов 1997: Јелица Јокановић-Михајлов, Категорија узвика – граматички и лексички аспект, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 26/1, Београд, 171–178.
- Јокановић-Михајлов 1998: Јелица Јокановић-Михајлов, Узвици као врста речи, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 27/1, Београд, 247–252.
- Коршаин-Милосављевић 2018: Irina Kor Chahine, Tanja Milosavljević, Prédicats interjectifs (« verboids », « idéophones » et « assimilés ») en russe et en serbe : deux langues – deux stratégies, *Revue des Etudes Slaves* 89/1–2, Paris, 227–242.
- Крејсел 2001: Denis Creissels, Setswana ideophones as uninflected predicative lexemes, in: *Ideophones*, eds. Friedrich Karl Ehrhard Voeltz, Christa Kilian-Hatz, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamin, 75–86.
- Крејсел 2006: Denis Creissels, *Syntaxe générale, une introduction typologique I : catégories et constructions*, Paris: Hermès.
- Куаме 2016: Yao Emmanuel Kouamé, *Traitement de l’agni, langue kwa de Cote D’Ivoire à parir de la grammaire générative*, Montreuil: Edition Graal.
- Мадуга 1988: Omen Maduka, Size and shape ideophones in Nembe: A phonosemantic analysis, *Studies in African linguistics* 19/1, 93–113.
- Маки-Валкила 1997: Virpi Mäki-Välikilä, *La traduction de la construction colorative du finnois en français : étude contrastive de 25 œuvres finnoises et de leurs traductions françaises*, Finlande: Université de Jyväskylä.
- Нобил 2014: Luca Nobile, Introduction : formes de l’iconicité, *Revue de linguistique Français CILF* 82/1, Paris, 1–45.
- Њуман 1968: Paul Newman, Ideophones from a syntactic point of view, *Journal of West African Languages* 5/2, 107–117.
- Панина 2017: Anna Panina, La syntaxe des verba sonandi en japonais, in: *Verba sonandi – Représentation linguistique des cris d’animaux*, dir. E. V. Rakhilina, J. M. Merle, I. Kor Chahine, Aix en Provence: Presses Universitaires d’Aix, 217–228.

- Поповић 2014: Ljubomir Popović, The Use of onomatopoeic interjections in Serbo-Croatian and other standard languages of Štokavian origin: a case of functional interconnection of discourse and grammar and discourse and lexicon, in: *Grammaticalization and Lexicalization in the Slavic Languages*, eds. Motoki Nomachi, Andrii Danylenko, Predrag Piper, München–Berlin–Washington: Otto Sagner, 104–152.
- Самарин 1965: William Samarin, Perspectives in African ideophones, *African Studies* 24, 117–121.
- СТИЈОВИЋ – ЛАЗИЋ КОЊИК – СПАСОЈЕВИЋ 2019: Рада Стијовић, Ивана Лазић Коњик, Марина Спасојевић, Узвици у савременом српском језику: класификација и лексикографска обрада, *Јужнословенски филолог* LXXV/1, Београд, 37–61.
- Тера 1992: Kalilou Tera, Dictionnaire des idéophones bambara, *CIRL* 30, Côte d'Ivoire, 7–62.
- Томитото–Нишиока 2013: Janina Tomimoto, Anna Nishioka, Idéophones et mots rigolos, *Rencontres pédagogiques du Kansai*, Université d'Osaka, 113–117.

Тања Ч. Милосавлевич

ИДЕОФОНЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ – ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ФУНКЦИИ: ИЛЛЮСТРАЦИЯ НА ПРИМЕРЕ ИДЕОФОНА БАМ

Резюме

В настоящей работе рассматриваются идеофоны – лексемы, которые до сих пор не были предметом изучения в сербском языке в отличие от других европейских, азиатских и африканских языков, в которых существуют целые исследования об этом вопросе. Работа имеет целью показать наличие идеофонов в сербском языке и значение их отдельного научного исследования. Наряду с определением показаны и функции идеофонов в сербском языке на примере формы идеофона *бам*. Анализ примеров показывает, что *бам* может иметь онomatопеическую, дискурсивную, предикатную, адвербиальную и номинальную функции.

Ключевые слова: идеофон, междометие, онomatопея, функции, *бам*.